

ПРИЛОЖЕНИЕТО НА ЮРИДИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЦИОНАЛНОТО И ЕВРОПЕЙСКО КУЛТУРНО ПРОСТРАНСТВО*

Масис Хаджолян, доктор по право, доцент на ВСУ

Теодора Гогова, студентка по право, V курс, ВСУ

I. Правото е явление на културата на съвременната цивилизация (1). В своя обективен вид то се явява израз на човешкия стремеж да живее в общество с общи и еднакви за всички писмени правила, чрез които се регулират най-важните страни на обществените отношения, и така поставя основите на съвместния живот на хората в определена територия и под въздействието на една държавна власт. Чрез правото се осигурява организирана защита на човешките права и законни интереси. Това е общокултурно постижение на човечеството с много положителни последици в неговия исторически ход.

Правото моделира личността като стимулира гражданите да се движат по коловоза на позволеното чрез създаването на единна мяра и параметри на човешко поведение – права, задължения и отговорности и съответстващата им справедливост. Моделирането се подпомага от информационната функция на правото чрез създадените механизми за явност, откритост и общодостъпност. Правните актове са носители на знания за политиката на държавата и методите на нейното осъществяване.

Силен културен заряд има историко-познавателната стойност на правото, тъй като нормативните правни актове са обективни източници на историята на народа. В тях са въплътени неговите възжеления и проблеми и са очертани пътищата за тяхното удовлетворяване.

---

* Раздел I на доклада е изготвен от Т. Гогова, а раздел II – от М. Хаджолян.

Правото не само носи собствени белези на културно явление, но то е и правен регулатор на външни културни отношения – със законите, които имат за обекти закрила и развитие на културата, радиото и телевизията, авторското и сродните му права, паметниците на културата, музеите, филмовата индустрия, меценатството и др., които дадоха основание да се формира нов отрасъл на българското право – **право на културата**, идея, която за първи път в страната беше обоснована и приложена във Варненския свободен университет.

Правоприложението на органите на съдебната власт е израз на интелектуална и творческа дейност. Техните актове са плод на сложна мисловна дейност, която абсорбира и преценява доказателствата и достига до фактически и правни изводи за решаване на всеки казус.

Посочените и други страни и функциите на правото обосновават засиления обществен интерес към юридическото образование и специалните изисквания, предявени към него.

Правното образование и правното явление имат социална задача да създадат и утвърдят регулативните и защитни рамки на българското общество, както и да приложат получаваните знания и умения в европейското културно пространство. Проблемите на това образование се създават и решават съобразно европейските идеи и управленските предложения и решения за образованието, заложили главно в следните европейски документи :

1. Университетска магна харта от 1988 г. Тя предлага взаимна информация и документация на университетите, както и мултиплициране на общите научни инициативи; насърчаване обмяната на преподаватели и студенти и общи политики по отношение на равностойност в статута,

титлите, изпитите (като се запазят националните дипломи) и отпускане на стипендии.

2. Сорбонската декларация от 25.05.1998 г. изхожда от разбирането за Европа на познанието, като фактор за социално развитие, засилване на европейското самосъзнание, развитие на устойчиво, демократично общество и подготвя гражданите да споделят принадлежността си към нейното общо социално и културно пространство. Осъзнаването на тези съображения довежда до подписване на декларацията от министрите на образованието на Франция, Италия, Великобритания и Германия. Тя посочва централната роля на университетите за развитието на европейските културни измерения, лансира създаването на **европейско пространство за висше образование (ЕПВО)** и подчертава неговата роля за засилване на мобилността, устройването на работа и цялостното развитие на Европа. Тя акцентира върху:

- Прогресивна конвергенция на общите рамки на образователните степени и цикли в една обща Европейска зона за висше образование;
- Обща система на всички образователни степени: бакалавър, магистър и докторант;
- Увеличаване и насърчаване на студентската и преподавателската мобилност (студентите да я осъществяват поне 1 семестър в чужбина); премахване на пречките пред мобилността и подобряване на вътрешните системи за признаването на придобитите академични степени и квалификации.

3. Болонската декларация – През юни 1999 г. министрите на образованието на 29 европейски държави, включително и България, се срещат в Болоня, за да поставят основите на изграждането на Европейското висше образователно пространство и да насърчат популяризирането на

Европейската система за висше образование посредством изграждането на ЕПВО. Декларацията поставя целта европейското висше образование да стане привлекателно и за останалата част на света в степен, равна на забележителните му културни и научни традиции.

Болонската стратегия посочва шест основи дейности за изграждането на ЕПВО и засилване на значението на европейското висше образование в света:

1. Изграждане на ясни и съпоставими системи на висше образование чрез въвеждане на еднотипно дипломно приложение с цел повишаване конкурентоспособността на висшето образование и шансовете за намиране на работа в Европа.

2. Въвеждане на система от два цикъла – достъпът до втория изисква успешно завършване на първия, чиято продължителност е най-малко три години. Образователната степен бакалавър, получена след първия цикъл, дава определена квалификация и достъп до пазара на труда в ЕС. Вторият цикъл включва магистърска и/или докторска степен, както е в редица европейски страни.

3. Въвеждане на система от образователни кредити, подобна на Европейската система за трансфер на кредити, с цел засилване на студентската мобилност. Кредити могат да се получават и извън системата на висшето образование, включително при учение през целия живот, в случай че те се признаят от съответните висши училища.

4. Засилване на мобилността на студенти, преподаватели и изследователи.

5. Засилване на сътрудничеството по оценка на качеството, разработване на съпоставими критерии и методологии за това.

б. Засилване на европейските измерения във висшето образование при разработването на учебни програми, междуинституционалното сътрудничество, схемите за мобилност и интегрираните програми за обучение и подготовка.

4. Лисабонската стратегия, приета на срещата на Европейския съвет в Лисабон през 2000 г., представлява реформаторска програма, имаща за цел да превърне Европа в най-конкуретоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-добри работни места и по-добра социална интеграция, чрез насърчаване на иновациите и най-новите информационни технологии като катализатори на растежа. Перспективата е в недалечно бъдеще Европейският съюз да се превърне във водеща в света икономика, базирана на знанието.

II. Юридическото образование в контекста на правото на Европейския съюз би трябвало да се развива в две главни посоки:

- Подобряване и усъвършенстване на качеството на образованието като обща основа за овладяването на правната наука и
- Задълбочаване на правните знания в сферата на правото на Европейския съюз.

Качеството на юридическото образование е главно условие за изпълнение на социалната функция на юридическата професия. То има общо значение за нея, както и специално място за приложението ѝ в европейската юридическа практика.

През последните години се проведеха множество професионални дебати на тази тема. Положителното е, че постепенно се изживяха идеологическите преценки на проблема. Може би за това допринесе строго прагматичната линия на поведение на европейските университети и органите на Европейския съюз. От изказаното и пропуснатото можем да

обобщим, че подобряването и усъвършенстването на юридическото образование не може да се осъществи скокообразно, а плавно, етапно, в процес. Това означава, че трябва да се съчетава образователната традиция с изискванията на новата епоха на човешката цивилизация, без да се отрича и изоставя постигнатото в столетното българско юридическо образование и без да се игнорира онова, което съвременността налага.

Една важна част на проблемите, свързани с качеството на юридическото образование, могат да бъдат обобщени в следните направления:

А. Даване на еднозначен отговор на въпроса за **„входа“ на образованието**. Установеният през десетилетията държавен монопол върху него чрез дейността на единствения български факултет (който моето поколение безкрайно уважава) и с респектиращите условия за студентски прием в него, създаваше условия за постигане на едно елитарно образование с участието на възможно най-подготвени за него студенти. При сегашните условия (с преодоляване на този монопол и със затруднените финансови ресурси за образованието) тази висока „летва“ не може да се достигне. Същевременно основателен е повикът за един разумен и еднообразен за всички правни факултети прием, с общи изисквания, които не само преписват законовите норми, но покриват и регламентирани методи на тяхното приложение. Смисълът на тази бележка е, че даже в рамките на един широк отвор на „фунията на приема“ да се възпрат онези, които показват очевидна несъстоятелност на амбициите за придобиване на това образование.

Б. Достигане до единомислие и единодействие относно необходимостта, без да се погазват принципите на академичната автономия, да се предявяват поне минимални **методически изисквания** за

преподаване, проверка и оценяване на знанията, поне в рамките на всеки университет, и се осигури вътрешен катедрен контрол за тяхното съблюдаване (2). Едно основно изискване би трябвало да бъде **съчетаване на теоритичните знания с постигане на приложни юридически умения (3)**. Това е кардинален изначално нерешен проблем на юридическото образование в България. В тази посока е необходимостта да се преодолее формализмът при провеждане на студентските **стажове** в хода на обучението. Въпросът не е само университетски, но и ведомствен, в лицето на държавните органи, които участват в тази дейност (съдебна власт, местна администрация и др.), което налага по-голямо институционално взаимодействие и чувство за отговорност.

В миналото катедрите на юридическия факултет имаха полезна практика да създават **кръжоци** по отделни дисциплини (теория на правото, конституционно право и др.). Те възбуждаха професионален и научен интерес у добрите студенти и бяха път за тяхното израстване. Тази форма заслужава да се прилага и поощрява и в днешно време. Във ВСУ тя се изяснява вече трикратно по темата „Европейско конституционно право“, като семинарът завършва с тест и с получаване на сертификат за допълнително обучение и признаване на определен брой кредити.

В кръга на методиката нееднократно се поставя въпросът „за“ или „против“ блоковото преподаване на една научна дисциплина (4). От една страна, сгъстеното ежедневно преподаване, до изчерпване на хорариума на дисциплинвата има полезна страна, като закрепва вниманието и интелектуалните усилия на студентите и създава у тях по-пълна представа за основните идеи на съответния отрасъл на научното знание. Но от друга страна, се приема, че такова масирано преподаване затормозва мисловната дейност на потребителя на знания и не дава възможност за плавно

възприемане и асимилиране на чутото. Затова този метод би трябвало да се игнорира.

Общ интерес представляват семестриалните **изпити**. Законът за висшето образование, с една неимперативна норма, дава привес на писмените изпити, които не съответстват на съвременните университетски условия и създават много затруднения и усилия за опазване „чистотата” на изпита (особено при налични големи студентски групи, както и тайното и изобретателно преписване чрез технически средства). Класическата форма на устния изпит (с някои възможни модуляции) осигурява по-висока степен на реално представяне на овладените знания. Освен това тази форма отговаря на професионалната нужда на студентите от усвояване на правната терминология. Позната, ефективна и противокорупционна изпитна форма е груповият устен изпит по цялата конкретна конспектна материя. Самата група неизбежно осъществява обществен контрол над изпитвания студент и на преподавателя относно показаните знания и тяхната оценка (5).

Има различни, вкл. и крайни мнения относно държавния изпит. За да се предотврати възможна корупционна или обикновена услужваща практика, ще бъде полезно той да се провежда на два равностойни етапа – с решаване и оценяване на казус и с отговори и оценяване на тест при изпитни групи с минимален брой студенти и с крайна средноаритметична оценка на двата кръга.

Налага се периодично, през по-големи периоди от време, **да се актуализират задължителните правни дисциплини и техният хорариум**. Това ще отговори на нуждите на социалната практика. В тази насока, обосновани са мненията за включване в тази група на нови и интердисциплинарни учебни дисциплини, които формират правната култура и правосъзнанието на бъдещите юристи (6).

Съществен е въпросът за **стимулиране на отличните студенти**. Необходимо е факултетите да вземат на персонален отчет тези студенти и да им създават благоприятни и усиления условия за развитие.

Върху основата на тези и други методи и средства за повишаване на качеството на юридическото образование се надграждат и специфични изисквания за осигуряване **пригодността на студентите за европейска юридическа практика**. Въпросът е сложен и важен, тъй като досега няма създадена система за осигуряване на професионалната практика на юристите в други държави – членки на Европейския съюз. Онова, което зависи пряко от юридическите факултети, е главно следното:

- осигуряване овладяването на поне един чуждестранен език по време на курса за обучение. Решаването на тази задача не е възможно без активното участие на самите студенти. Но факт е, че досегашните учебни планове за езиково обучение, както и самото обучение, не отговарят на това изискване;

- решително навлизане в учебните програми на преподавателите **сравнителното** изучаване на съответните правни дисциплини, съобразени с правото на други европейски държави (7). Досега такава задача пред преподавателите пряко не е поставена. А тя може да помогне много на студентите не само за повишаване на познавателния им кръг, но и за бъдеща юридическа дейност в други страни на Европейския съюз.

- на основата на взаимността осигуряване на форми на обучения и стажове на студенти в европейски университети;

- уеднаквяване на учебни планове с чуждестранни юридически факултети;

- обмен на български и чуждестранни преподаватели при провеждане на методически и научни инициативи.

В широк смисъл правото на Европейския съюз може да се разгледа в неговите два компонента – националната правна система на отделните държави – членки на Европейския съюз, и тази на Европейския съюз като особен вид междудържавно обединение. Докато първата част обхваща разгледания въпрос на сравнителното право, то втората част (в тесен смисъл) има предвид **правото на Европейския съюз** като система от правни норми, включени в правните актове на институциите на Европейския съюз. В случая юридическото образование в България е още в дълг на Европейския съюз. Учебната дисциплина „Право на Европейския съюз“ е включена в достатъчен обем в учебните планове на всички юридически факултети и разглежда структурните и други методологични страни на тази тематика. Въпросът е тя да бъде разширена и задълбочена в съдържателната ѝ страна чрез **познания относно конкретното функциониране на правната система на Европейския съюз с издадените правни норми и други правни актове, вкл. тези на Съда на Европейския съд и особено неговите тълкувателни решения.**

Изводът, който се налага, е, че юридическото образование в България подлежи на последващо подобряване и усъвършенстване, за да се осигури приложението му в националното и европейското културно пространство. Възможните и необходимите методи, които са базови за това образование и част от които са изложени по-горе, не са трудно приложими. Те изискват главно съгласие и изявена воля за осъществяването им. Относително труден, но не непостижим е пътят на нормиране на взаимоотношенията на държавите членки по осигуряване на свободния пазар на юридическия труд. Решаваща стъпка в тази насока е готовността и възможността на компетентните български държавни органи да инициират създаването на

препоръчителни или задължителни европейски правила относно реда и условията на работа на юристи в държавите – членки на Европейския съюз.

Бележки

1. Хаджолян, М. Правото – културно явление. Годишник на ВСУ, XIV, 2008, с. 135.

2. Реформа в юридическото образование. Сборник. Министерство на правосъдието, 2005 г. В доклада на Британския съвет се препоръчва провеждането на встъпителни курсове и семинари с нови преподаватели за методите на преподаването, с. 38.

3. Цеков, Ц. Проблеми и възможни изменения на юридическото образование в България. – В: сборник „Юридическото образование в съвременния свят”, СУ, Юридически факултет, 1993, с. 88. Авторът пледира да се реализира теоритико-практичен модел на юридическата подготовка.

4. Реформа в юридическото образование. Сборник. Министерство на правосъдието, 2005, с. 52.

5. Пак там, с. 51. Британският съвет поддържа различно мнение – в полза на писмения изпит, с посочване практиката да се използват повече и външни экзаменатори, по примера на Великобритания, Холандия, Белгия.

6. Милкова, Д. Предизвикателствата на съвременния свят и тенденциите на развитието на юридическото образование. – В: „Юридическото образование в съвременния свят”, СУ, Юридически факултет, сборник, 1993, с. 72. Авторът поставя въпроса за необходимостта, наред с историко-правните дисциплини, акцентът все повече да се поставя върху т.нар. нови науки – правна информатика, правно прогнозиране и т.н. Същата идея се поднася и от Симеон Божанов от Бургаския свободен университет в Юридически сборник.

7. Въпросът за сравнителния метод на преподаване е поставен от Мария Павлова и Димитрина Милкова в „Юридическото образование в съвременния свят”, СУ, Юридически факултет, 1993, с. 42 и 73.

8. Божанов, С. Подходи при реформирането на юридическото образование. Бургаски свободен университет, Юридически сборник, том XVIII, 2001, с. 114–115.